

Demokrati, Dialog och Delaktighet – om vägar in i Arkivet

Handledning för dig som tar emot elever från särskolan

Föreningsarkivet i Jämtlands län
Eva Tegnhed, Mia Nilsson

Handledningen är framtagen i samarbete med Riksarkivet, Landsarkivet i Östersund inom ett projekt finansierat av Kulturrådet och Region Jämtland Härjedalen

KULTURRÅDET

Riksarkivet

Inledning

Föreningsarkivet i Jämtlands län har under två år arbetat med ett projekt för att ta fram metoder för hur Arkivet som kulturarvsinstitution bäst ska kunna erbjuda pedagogiska upplägg för särskolan. Projektet genomfördes i samarbete med Riksarkivet, Landsarkivet i Östersund och Särskolan på Lugnviksskolan i Östersund. Projektet finansierades av Kulturrådet och Region Jämtland Härjedalen och avslutades september 2018.

Handledningen är ett resultat av projektet och syftar till att ge tips och råd kring hur man på ett bra sätt tar emot och bemöter elever från särskolan. Vår förhoppning är att du som arkivpedagog kan applicera metoden på din egen institution med de arkivhandlingar du själv väljer att arbeta med.

Att tänka på generellt vid besöket

Gör tydliga avgränsningar

Många gånger finns det alldeles för mycket att berätta. Viljan att inspirera och entusiasmera gör att vi plockar fram massor med exempel för att engagera deltagarna. I mötet med barn från särskolan måste man dock tänka på att tydligt avgränsa det man vill förmedla. Barnen har ofta svårt att växla perspektiv mellan olika resonemang, och hinner inte med om man levererar den ena spännande saken efter den andra.

I vårt möte med barn från särskolan måste vi istället vara väldigt tydliga med vad vi vill förmedla. Vi måste träna oss på att våga vara tysta och låta barnen tänka på det vi sagt. Bara för att vi inte hela tiden levererar ny information i ett högt tempo gör inte att besöket blir mindre intressant, spännande eller roligt - bara tydligare. Det är viktigt att presentera en sak i taget, att undvika bisatser och inte göra onödiga utvikningar. Det är bättre att ge den sak vi pratar om ordentligt med utrymme. Våga gå på djupet och låt barnen reflektera.

Förenkla

Särskolan i Sverige är en skolform för elever med begåvningsmässiga funktionsnedsättningar. De behöver ofta längre tid på sig för att lära sig nya saker. Många av barnen har svårt att förstå och tolka det som händer runtomkring dem. Ofta är frågorna från barnen väldigt rakt på sak och helt uppriktiga, även om det naturligtvis finns de som behärskar ironi och försöker ställa pedagogen på slak lina med sina kommentarer. Försök att bara svara på just det eleven frågar om. Undvik även här att göra utvikningar. Vänta istället tills eleven själv kommit vidare i tankegången. Men skämta kan man så klart göra! Humor har alla barn gott om. Tänk bara på att även skämtet måste vara tydliga, och att barnets reaktion måste få ta tid. Ingenting, inte ens ett skämt, kan göras i förbifarten.

Var också noga med definitioner och ord. Tänk er att mottagaren är ett väldigt litet barn, även om personen rent fysiskt ser äldre ut. Att använda flera synonymer för samma begrepp skapar lätt förvirring. Ett tydligt exempel vid arkivbesök är att vi växelvis använder begrepp som källa, arkivmaterial, papper, handling, dokument osv. Bestäm er för ett av dessa ord, även om ni tycker ni glider lite på begreppsinnebörden. Vi valde att använda ”papper” och förklarade det som papper med text på olika sätt.

Arbeta med bilder

Bilder är en viktig del av arbetet med särskolan. Många av eleverna som besöker oss kan inte läsa. Genom att arbeta med bilder kan de ändå vara delaktiga i momentet och få tillgång till

materialet på ett bra sätt. Men precis som bilder kan vara en förstärkning till text, behöver barn i de här grupperna ibland textförstärkning till bilderna. Att tolka en bild kan vara jättesvårt om man inte har rätt nycklar.

Eftersom många har svårt att växla perspektiv med blicken är det bra om alla elever kan ha bilder och uppgifter framför sig på bänken. Då kan de arbeta i lugn och ro. Vi har visat en powerpoint-bild på väggen, samtidigt som vi delat ut bilder i grupperna. Då kan var och en göra som det passar efter egen förmåga.

Bejaka funktionsvariationer

Många av eleverna som går på särskola har, förutom begåvningsmässiga funktionsnedsättningar även andra funktionsvariationer. En del är också påtagliga och syns även för en person som inte känner barnet. Men många barn har dessutom osynliga handikapp. Det kan handla om syn, hörsel eller något helt annat. Många är helt öppna med detta, andra inte.

I det korta möte arkivpedagogen har med eleverna är det lätt att tänka att man vill undvika jobbiga situationer t ex när det är svårt att förstå vad någon säger, eller när något för pedagogens oväntat händer i klassrummet. Man vill att allt ska kännas så " normalt " som möjligt. Men oftast är det lättare och bättre att i varje situation bejaka de funktionsvariationer barnen kommer med. Eleverna är varandras klasskamrater, och är vana vid att allt tar sin tid. Det finns en stor tillåtenhet i elevernas och lärarnas förhållningssätt, något som är ytterst tacksamt att ta med sig in i upplägget på arkivet. Var bara noga med att planera in mer tid än vid ett traditionellt besök.

Ta hjälp av medföljande pedagoger

Ofta följer flera vuxna med barnen på studiebesöket. I en första anblick kan det vara svårt att se vad alla dess vuxna gör. Men Barnen i särskoleklasserna behöver, särskilt i en miljö utanför skolan, sina trygga vuxna för att få bekräftelse och stabilitet för att kunna interagera och ta till sig det arkivpedagogen säger eller gör. Bekräftelsen sker ofta subtilt och kan vara i form av en bekräftande nick, ett leende, enkel ögonkontakt, viskningar eller fysisk beröring. Ibland märks detta inte alls medan det andra gånger sker helt öppet. Det kan t ex uppstå små diskussioner eller stunder av förtydliganden inom små grupperingar. Detta är en naturlig och nödvändig del av lärandet, och något som arkivpedagogen får försöka förhålla sig till - utan att känna sig störd eller tappa tråden.

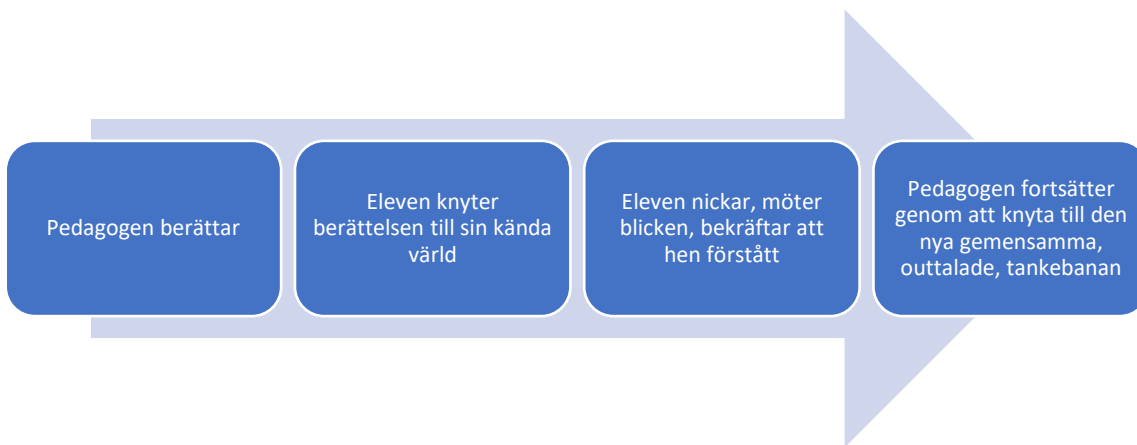
Ofta får man också ta omvägen via de medföljande vuxna för att kunna föra en dialog med barnen. En del elever är trygga med att svara på frågor från en främmande vuxen, men många väljer istället att prata med den vuxne bredvid sig. När frågor bollas ut till gruppen, uppstår det därför ofta diskussioner i små "bikupor" vilket fungerar väldigt bra. Skolans pedagoger vet ju också om frågor behöver omformuleras eller förklaras ytterligare eller på annat sätt för att den enskilda eleven ska förstå. Att i förväg förbereda de vuxna på vad som kommer att hända är därför väldigt viktigt.

Reflektion

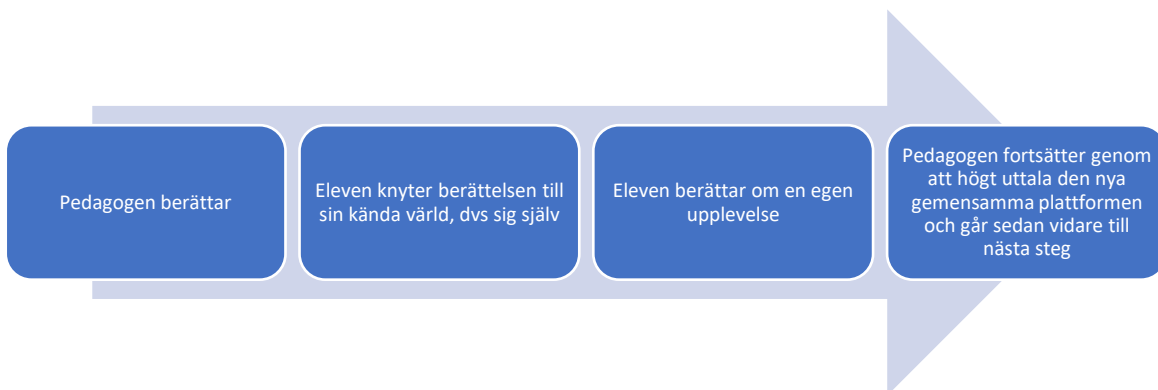
Barn från särskolan reflekterar över sitt besök på arkivet precis som andra barn, men ger kanske uttryck för det på andra sätt. Eleverna möter kanske inte arkivpedagogen med blicken, nickar bekräftande eller ställer följdfrågor. Istället berättar kanske eleverna något om sig själva, eller relaterar till något de själva varit med om. Om arkivpedagogen berättar om flickan Ida som drog ut tanden 1905, berättar särskoleeleverna att de minsann också har dragit ut en tand. Eller att pappa eller faster har gjort det. Och mormor när de tänker efter.

Anknytningen till den berättade historien görs genom att knyta den till egna upplevelser. Sedan måste pedagogen kliva in och aktivt leda dem vidare i tankebanan. Lärandet sker på ett annat sätt. Och i en annan takt.

Elev i grundskolan reflekterar

Elev i särskolan reflekterar

Förbered besöket, på Arkivet och i skolan

För att skapa goda förutsättningar för eleverna inför besöket är det viktigt att arkivpedagogen har kontakt med lärarna innan själva träffen. I samtalet kan arkivpedagogen förklara för lärarna hur besöket kommer att gå till, och att man från arkivet sida tycket det är viktigt att lärarna vid besöket gör det som de vet är bra för eleverna. Om det ger en lugnande effekt att ge någon elev massage, eller om det hjälper en annan att koncentrerar sig bättre om de får ha något i händerna: torr lera, pennor eller annat, så är det OK. I samband med samtalet kan arkivpedagogen också informera sig om det är någon elev som det är något särskilt kring – epilepsi eller annat som det är bra att vara förberedd på.

Det är också bra om klassen kan få tillgång till exempelvis filmer eller fotografier av arkivet, så att de i sin trygga miljö på skolan i lugn och ro kan förbereda sig inför besöket.

Hur det ser ut i lokalen är också viktig att arbeta med. Varje nytt intryck påverkar barn med t ex autism. Varje ljud, synintryck eller ord gör att fokus riktas mot detta. Ta därför bort ”onödiga saker” i lokalen. ”Miljöskapande element” blir lätt störningsmoment snarare än positiva stimuli för den här målgruppen. Lokalen får däremot inte heller vara helt kal. Då känner många osäkerhet och obehag inför det. Tänk alltså på att ett föremål eller en bild som finns placerad i lokalen ska ha relevans för det man pratar om, annars ger de bara upphov till frågor som eleven inte kan få tillfredsställande svar på.

En magasinvandring är ofta en viktig del i ett arkivbesök. I den här typen av grupp kan dock byte av lokal skapa oro. Vart ska vi? När ska det ske? Vad händer då? Hur länge ska vi vara där? Ett alternativ är därför lämna magasinerna därhän, och istället placera ut arkivmaterial i den salen man är i. Genom att arkivpedagogen sedan rör sig mellan dessa öar i rummet, skapas effekten av nya miljöer, samtidigt som eleverna kan sitta kvar och få lagom mycket nya stimuli.

Det är bra om rummet dit eleverna kommer kan möbleras så att eleverna kan sitta i grupper om t ex fyra, och det bör finnas några lediga stolar både här och där så att lärarna blir flexibla att sätta sig bredvid den elev som just för tillfället behöver det.

Checklista förberedelser

Städa rummet

- Plocka bort onödiga prylar.
- Se till att allt är helt och snyggt

Ställ iordning rummet

- Se till att personer i rullstol kan köra dit de vill, och att de kan vända
- Möblera i grupper om 4-6 personer. Undvik föreläsningssittning. Ha flera extra stolar utplacerade.
- Se till att alla kan se tavla / filmduk bra
- Placera ut material som du vill referera till och placera dem strategiskt i rummet
- Kontrollera att hörslingor, mikrofoner med mera fungerar
- Lägg fram papper och pennor / lera så att det finns lättillgängligt för dig och de medföljande pedagogerna att ta fram om det behövs

Prata med lärarna

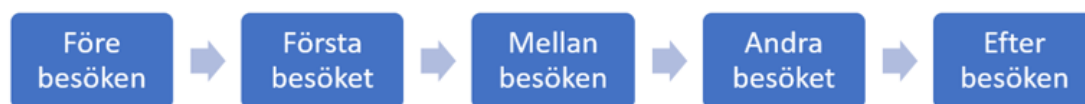
- Berätta hur ni har tänkt upplägget och be om feedback.
- Berätta om hjälpmedel ni har, och lyssna efter om det är fler anpassningar som behöver göras.
- Berätta om ni har papper/penna och eller torr lera som kan användas av eleverna.
- Berätta att ni litar på de medföljande pedagogerna i de workshops eller diskussioner som kommer att föras vid besöket.
- Berätta att det är OK för de medföljande pedagogerna att röra sig i rummet och hjälpa eleverna på det sätt de behöver hjälp med, på samma sätt de skulle gjort i ett klassrum på skolan.
- Berätta att ni kommer skicka en film eller bilder på hur huset ser ut och hur det ser ut i de lokaler ni ska röra er i, så att klassen kan förbereda sig på skolan.
- Fråga om de vill ha något material tillsänt sig före träffen, eller efter.

Förbered dig

- Om ni ska jobba med bilder, kopiera upp bilderna så att varje elev kan hålla i en själv. Förutom att också se den på storbild.
- Avgränsa, avgränsa, avgränsa! Undvik bisatser med onödig information.
- Förbered noga vad du ska säga, och formulera dig enkelt och rakt på. Fundera i förväg över vilka ord du ska använda.

Det pedagogiska upplägget

Pedagogiska upplägg för elever i särskolan får gärna bestå av två besök till arkivet. Det första besöket kan då vara fokuserat på lokalen och platsen, medan det andra besöket fokuserar mer på innehållet i arkiven. Lärandeprocessen för eleverna börjar redan före det första besöket, och omfattar även tiden mellan besöken samt efter det sista besöket.

Före besöken

För att ett besök på Arkivet ska ge så mycket som möjligt är det bra om eleverna ges möjlighet att förbereda sig på ett bra sätt. Genom att förbereda sig i sin trygga miljö på skolan, skapas bättre förutsättningar för eleverna när de väl är på plats. Lärarna kan uppmanas att tillsammans med eleverna titta på filmen *"Arkiv, vad är det?"* Den ligger på Youtube, är producerad av Riksarkivet, och förklarar i korta ordalag var arkiv är. Sedan kan gruppen tillsammans på skolan prata om filmen, om arkivet, och vad det är för något. "Det är dit vi ska och hälsa på!" Dessutom är det bra om Arkivet har möjlighet att ta fram en enkel film om just er arkivinstitution, med information om hur det ser ut utanför och inne på arkivet, var man ska hänga sin jacka osv. Denna *"Före-besöket-film"* kan lärare och elever också titta på i förväg, och på så sätt förbereda sig för besöket. Också detta är ett led i förberedelserna för att skapa lugn inför besöket.

Eftersom klassen inte kommer att gå ner i magasinen är det bra att skicka ytterligare en film i förväg. Här är det personen som ska ta emot klassen som filmas, och visar den vagn som ställs i ordning nere i magasinen. Genom filmen hälsas eleverna välkomna, förväntningar skapas och några teasers kan skickas med. När klassen sedan kommer står vagnen med materialet i salen där ni ska vara.

Första besöket

Syfte och innehåll första delen

- Förstå att arkivet är källor till information om förr i tiden.
- Förstå att källorna kan se väldigt olika ut – men det gemensamma är papper med bild och text.
- Förstå att även barnens handlingar sparas på arkivet.

Med hjälp av olika arkivmaterial berör vi exempelvis

- Man får inte röra några papper med bara händer – man måste ha speciella handskar på
- Dessa papper kan vara svåra att läsa ibland, eftersom de är skrivna för hand för länge sedan
- Det kan vara annat än papper med text på, till exempel fotografier eller affischer

Uppstart

Träffen börjar med att elever och pedagoger ännu en gång tittar på filmen från magasinen. I filmen ser man hur arkivpedagogen plockar fram arkivhandlingar och ställer på en vagn. Denna vagn står nu på plats i salen.

De olika arkiven som plockats fram och som presenteras är ibland original. Då pekar pedagogen bara och visar, och går runt med handlingen så att alla kan titta närmare. När fotografier/affischer visas, får varje elev/grupp egna kopior, gärna uppkopierade på ett tjockare papper så att de ser "riktiga" ut. Tillsammans funderar man sedan på vad det kan vara för något vi tittar på och vad de kan berätta för

oss. Vi jämför olika dokument, och vi kommer in på olika begrepp, till exempelvis skillnader mellan äldre eller yngre arkivhandlingar, mellan handskrift och tryckt text osv.

Exempel på dokument vi lyfte fram:

Praktisk uppgift

För att eleverna ska förstå hur arkiv skapas, får de också praktiskt göra sitt egna arkiv. Uppgiften är att rita, skriva eller måla något som de vill lägga ner i en arkivkartong märkt med skolans namn. Vi köpte in nya fina ritpennor och lite tjockare papper, men erbjöd även vanliga blyertspennor och linjerat skrivpapper. När alla teckningar och texter är klara läggs de ihop i ett omslag märkt med skolans namn och datum. Sedan tas ett kort på allas händer med en polaroidkamera, och alla delar spänningen i väntan på att bilden ska bli synlig. Den läggs sedan ner i en fotoficka märkt med datum innan den också läggs ner i kartongen. Klassen har skapat sitt alldeles egna arkiv!

Avslutningsvis

Innan de går får de med sig en bild på en person, och eleverna får veta att denna person ska vi ta reda på mer om nästa gång vi ses.

Mellan besöken

Eftersom mötet med eleverna ofta är kort för arkivpedagogen, har denne ingen möjlighet att kunna följa upp frågor och funderingar från eleverna efter besöket. Detta måste vi lämna över till skolpedagogerna att jobba vidare med. Däremot kan vi alltid göra oss tillgängliga om det är frågor som skolans pedagoger inte kan svara på, och betona att de alltid kan höra av sig om de vill ha hjälp med något.

Under mellantiden har skolpedagogerna också möjlighet att förbereda besök nummer två på arkivet.

Andra besöket

Det andra besöket syftar till att eleverna ska få fördjupa sig i vad arkiv är och få en ökad förståelse för vilken information man kan hitta i arkiven och vad man kan använda den till. Vi använder oss av ett personarkiv som innehåller fotografier samt en dagbok skriven av en flicka vid sekelskiftet 1900. Att utgå från en person gör att eleverna blir engagerade, och historiska förklaringar mer konkreta.

Besöket börjar med att vi återkopplar till det första besöket genom att öppna deras arkivkartong. Vad var nu ett arkiv? och Vad gjorde vi sist vi sågs?

Därefter går vi vidare till det fotografi gruppen fick med sig när de gick förra gången. Detta foto blir starten på denna del av programmet.

Hur går programmet till?

Avsluta med att låta eleverna rita eller skriva igen. Denna gång något om den person ni jobbat med; ett porträtt på henne, hennes hus eller kanske något ur berättelsen.

Därefter plockas klassens kartong fram igen, och teckningar och texter läggs ned i den. Medskicket till eleverna blir att kartongen nu kommer att sparas på arkivet. Om man vill kan man alltså redan nästa vecka (eller om ett år eller när ni blir vuxna!) komma hit och titta på teckningar och berätta för de som är med er då vad ni gjorde på Arkivet tillsammans!

Efter besöket

När eleverna går får de med sig kopior från dagboken och bilderna som vi arbetat med. Dessa är till god hjälp för lärarna om de väljer att arbeta vidare med temat på skolan.

Avslutning

Att jobba med tillgänglighet för elever från särskolan, gör att man ställer begreppet tillgänglighet på sin spets. Nya frågor väcks hela tiden, och ju mer man arbetar med tillgänglighet, desto mer uppenbart är det att man aldrig blir klar, utan måste fortsätta arbeta med olika tillrättaläggningar och anpassningar för att vara ett Arkiv tillgängligt för alla. Och ett mer tillgängligt Arkiv för särskolan, innebär i förlängningen ett mer tillgängligt Arkiv för alla. Gott så!